

ŠTO SE DOGODILO S NAJVEĆOM OSJEČKOM BANKOM POSLIJE 1918. GODINE? PILOG POZNAVANJU POVIJESTI HRVATSKE ZEMALJSKE BANKE 1909. - 1945. GODINE

Izvorni znanstveni rad
UDK 336.71(497.5)(091)

Prof.dr.sc. MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Filozofski fakultet,
Odsjek za povijest
I.Lučića 3.
HR-10000 Zagreb

U 1909. je osnovana u Osijeku Hrvatska zemaljska banka d.d. Ova je Banka nastala od bankarske radnje Oskara Weismayera i Julija Sorgera ulaskom kapitala češke Živnostenske banke pro Čechy a Moravi iz Brna. Zahvaljujući odličnom vodstvu Banka je snažno utjecala na industrijski i uopće privredni život Osijeka i Slavonije. Poslije Prvog svjetskog rata ona mijenja ime u Jugoslavensku banku d.d. i 1922. preseljava u Zagreb. Time se mijenja i osnovna struktura ove Banke. Ona se sada sve više usmjerava na poslove prema moru i njome rukovode ljudi koji imaju manje afiniteta prema Osijeku i Slavoniji. Prevelika ekspanzija je destrukturala Banku i ona se ne uspijeva održati na površini u vrijeme slamanja hrvatskog privatnog bankarstva. Moratorij s odlaganjem plaćanja, a onda i sanacija, smanjili su u velikoj mjeri, ne samo dionički kapital, već i sve poslove ove Banke. Za vrijeme Drugog svjetskog rata ona ponovno uzima svoje staro ime, ali videći što se dešava s novčanim ustanovama Hrvatske, u ljetu 1945., glavna osoba ove Banke dr. Nikola Kostrenčić počinio je u lipnju 1945. samoubojstvo.

1.

Od polovice devetnaestog stoljeća osjeća se u Osijeku potreba za organiziranim modernim bankarstvom, jer je Europa, koja je naglo kročila putem industrijalizacije, trebala slavonsko drvo, slavonsko žito i slavonsku stoku, a za to je trebalo razviti novčarstvo i omogućiti brzi prijenos novca. Već 1856. Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju podnosi Ministarstvu trgovine u Beču molbu za dozvolu osnivanja jedne dioničke banke, ali ovo to odbija, smatrajući da štedionice ne mogu dijeliti dividende, tj. da ne mogu biti dionička društva. Tek kad se ovo gledište promijenilo, došlo je do osnivanja Osječke štedionice, početkom 1867. godine, tj. u vremenu kada je na čelu dvorske kancelarije Kušević zamijenio Ivana Mažuranića. Do Prvog svjetskog rata u Osijeku je osnovano više štedionica, novčanih zavoda i kreditnih ustanova. Od 1881. radi podružnica Austro-ugarske banke, a od 1905. i podružnica najvećeg hrvatskog novčarskog zavoda u Hrvatskoj, Prve hrvatske

štedionice iz Zagreba. Za razliku od domaćih zavoda, koji su prikupljanjem malih kapitala stvarali financijsku osnovu za velike akcije, podružnice stranih zavoda odvlačile su prikupljeni kapital izvan Osijeka. Neki od domaćih novčanih zavoda nisu bili duga vijeka, ali su ipak svi ostavili značajan trag u gospodarskom i kulturnom životu Osijeka.

Izuzetno je poučno iznijeti povijest Weismayerove i Sorgerove novčane ustanove koja je primjer domaće, osječke banke koja mora napustiti ovo područje kada preraste lokalne okvire i kapitalom i ciljevima. To je Banka koja je nastala kao privatni novčarski zavod, da bi postala 1909. dioničko društvo sa znatnim ulaskom češkog i anonimnog kapitala, i da bi 1923. njezina podružnica u Zagrebu postala centrala, a osječka centrala podružnica. To je za naše prilike nevjerovatan primjer goleme akumulacije novčanih sredstava, koji su imali i gospodarsku, ali i političku pozadinu, postajući vodeća snaga na širem prostoru, na prostoru od Podunavlja do Jadranskog mora. Svi autori koji su se bavili Osijekom, kao

gospodarskim središtem u prvoj polovici 20. stoljeća, nisu u dovoljnoj mjeri ocijenili važnost osječkog bankarstva, pa tome i nisu posvetili dovoljno pažnje, jer to možda nisu ni mogli baveći se svim aspektima osječkog gospodarstva. (ŽIVAKOVIĆ 1995: 154-164; SEKULIĆ, 1991:178-211; NEČAS, 1993:58, 60-63, 71. 117-120). Jedino je Ive Mažuran uočio golemi značaj osječkog novčarstva, ali se ni on nije posebice bavio Hrvatskom zemaljskom bankom (MAŽURAN 1975: 28)

Ova je Banka nastala inicijativom dva spretna čovjeka - Oskara Weissmayera i Jakoba Sorgera, koji su ujedinili svoje snage i znanje i stvorili veliku novčanu kuću, usprkos nepovoljnih prilika u razvoju veleposjeda, koji se vrlo teško prilagođavao novim prilikama. Jakob Sorger je 1896. imao 1446 jutara zemlje u Srijemskoj županiji i mlin u Gabošu kod Vukovara, koji je otkazao 1890. godine, te je odmah započeo graditi u Gunji, na Savi tvornicu tanina, koja se trebala koristiti drvom iz Bosne. Uskoro je ova tvornica i proradila, ali kao "Slavonska tvornica hrastova izvadka", koji se mnogo tražio u obradi koža na čitavom prostoru Monarhije (Slavonski Lloyd, Osijek, 28, 12.VII. i 48, 29.XI.1890. i COMPASS, 1892:557). Dakle, kod Sorgera se ujedinio veleposjednički kapital s najvećim poslom tadanjeg vremena: trgovinom drvom.

Oskar Weissmayer bio je pak financijski genije. On je bio savjetnik osječke Trgovačke i obrtne komore u Trgovinskom odjelu, a bio je aktivan u Upravnom odboru Prve slavonske d.d. za Tvornicu stakla, u kojoj su braća Herceg proizvodili jeftino staklo koristeći pijesak iz Drave. Međutim, Tvornica je 1907. izgorjela kao i mnoge druge čiji vlasnici nisu stajali na pozicijama hrvatsko-srpske koalicije. (COMPASS, 1907, II, 91.) Weissmayer se još 1889. borio da se stvori novčana institucija koja će financirati slavonsko gospodarstvo da se podigne do stupnja koje je imalo srednjoeuropsko. Međutim, čini se da je time samo dao dobru ideju hrvatskom banu Khuen Hedervaryju, koji 1892. osniva Hrvatsko-slavonsku zemaljsku hipotekarsku banku u Zagrebu s kapitalom od 6,000.000 kruna. Bio je to strašan udarac Weissmayeru koji je ukazivao na mogućnosti osnivanja ovakovog zavoda u centru Slavonije zbog silne potrebe slavonskog veleposjeda za kreditom. (Slavonski Lloyd, 1, 6.IV.1890. - Sjednica komore 12. travnja) Weissmayer je 12. travnja 1889. izjavio da je osnivanje kreditne banke na osnovu hipoteka za Slavoniju nužda i da to Galicija već davno ima. (Slavonski Lloyd, 3, 20.IV.1889.)

2.

Bankarska kuća Sorger i Weissmayer do 1909. godine. Ova bankarska kuća bila je solidna, ali mala ustanova, koja nije raspolagala s velikim sredstvima. Bila je vezana uz trgovinu tanina, što je u tom vremenu bio posao velikog obima i sigurnog plasmana, pa je u Slavoniji i Srijemu radilo više tvornica koje su se bavile izradom hrastovog ekstrakta. Weissmayer, zajedno sa Sorgerom, vodi od 1890. rad tvornice tanina u Gunji.

Weissmayer i Sorger su svoju novčarsku radnju imali u Krauszovoj kući na uglu Kapucinske i Jägerove ulice. Ova je bankarska radnja preuzela poslije 1892. funkciju ekspoziture Khuenove Hrvatsko-slavonske zemaljske hipotekarne banke u Zagrebu, pa je bila široko otvorena trgovcima i bankarima Mađarske i Češke, baveći se istovremeno i sitnijim bankarskim poslovima, te prodajom i kupnjom poljoprivrednih proizvoda.

Prva kreacija ove Banke je Mlin "Union." Budući da donjogradski parni mlin Josip Krausz i sinovi, osnovan 1869. u Donjem gradu, nije mogao pokriti cijelu potražnju Bosne za brašnom, pogotovo stoga što se brašno slalo i u Austriju, Češku i Tirol, sagrađen je 1891. godine Paromlin "Union", čiji su osnivači bili barun Karl Leopold Pfeiffer i bankar Oskar Weissmayer. Godine 1902. Mlin postaje dioničko društvo, što mu je pribavilo dodatni kapital i učinilo ga najvećim poduzećem te vrste u Slavoniji. Dionički kapital se sastojao od svega 200 dionica po 400 forinti, ali su preko tantijema i viškova dioničari, osobito članovi Ravnateljstva ostvarivali veliku dobit. Mlin je imao kapacitet od sedam vagona brašna za 24 sata i njegov ravnatelj, Otto Fellner, autor knjige o mlinarstvu, koji je umro 1918. u Luzernu u Švicarskoj, bio je odličan poznavalac mlinarske struke. Zbog odlične kvalitete, brašno je bilo traženo na cijelom području Austrije, jer je Weissmayer žito kupovao u Bačkoj i Banatu, budući da je plovidba Dravom i Dunavom na potezu Osijek - Zemun, bila tada još vrlo živa.

(Hrvatski list, Osijek, 31.III.1940., str.7. - Uspon i propast osječkog "Union" mlina, najvećeg paromlina na jugu Evrope).

Budući da se Khuenova Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka oslanjala na Ugarsku hipotekarnu banku u Budimpešti, Weissmayer i Sorger su se okrenuli k Česima i Moravcima, koji su ubrzanim koracima kročili u industrijalizaciju i modernizaciju svoje zemlje, tražeći istovremeno, grčevito, mogućnosti širenja prema jugu. Česima je

mogućnost ulaganja kapitala u sve podunavske zemlje bila vrlo privlačna, a osobito im je bila privlačna okolica Osijeka, gdje je bilo mnogo jeftine radne snage, koja je kroz mehanizaciju veleposjeda ostajala bez posla. Tamo gdje je zemlja bila plodna i rodna i naselio se veći broj Slovaka, Čeha i Moravaca, radeći, bilo na zemlji, ili u obrtima i trgovini.

U Donjem gradu u Osijeku je 24. siječnja 1905. osnovano "Prvo hrvatsko-slavonsko dioničarsko društvo za industriju šećera". Kod osnutka ove tvornice, za čije je osnivanje trebalo četiri milijuna kruna, našli su se Prva hrvatska štedionica, zagrebačka Eskomptna banka (osn.1868.), Srpska banka Zagreb (osn.1895.), Hrvatska komercijalna banka Zagreb, 1902. godine osnovana Poljodjelska banka Zagreb, Primorska banka iz Sušaka, Ljubljanska vjeresijska banka ali i Osječka štedionica Sorgera i Weissmayera. No najveći dio kapitala dala je Živnostenska banka pro Čechy a Moravy, čije su veze išle, uz dozvolu velikog župana Antuna Mihalovića, preko Weismayerove i Sorgerove novčarske kuće. (Narodne novine, 1905: 201; 1906: 221.) Šećerana je bila dobro osmišljena, jer zapadno od Osijeka nije u tom vremenu više radila niti jedna šećerana, a Česi i Slovaci naseljeni u Slavoniji znali su proizvoditi kvalitetnu šećernu repu. Šećerana je bila veliko, dobro postavljeno i organizirano poduzeće, koja je dugo vremena donosila veliku dobit.

Weismayerova i Sorgerova štedionica sudjeluje i kod osnivanja Tvornice strojeva 1907. godine, kojoj je kapital bio 300.000 kruna, a za čije osnivanje su se zalagali i veliki župan Antun Mihalović i gradonačelnik Osijeka Mirko Graff, istovremeno i ravnatelj Osječke štedne zadruge.

Isto tako, ova bankarska kuća Sorgera i Weismayer sudjeluje 1912. kod protokolicije Osječke ljevaonice željeza i tvornice strojeva, čiji kapital iznosi samo 400.000 kruna, ali kojoj je Antun Mihalović, dugogodišnji predsjednik ovog poduzeća, bivši veliki župan i budući ban, osigurao siguran plasman, čemu je još više doprinio Prvi svjetski rat, kada je dionička glavnica ove tvornice gotovo udvostručena.

3.

Hrvatska zemaljska banka d.d., od 1909. do 1914. Weismayerovo i Sorgerovo trgovačko društvo pretvara se u veliku banku koja nosi vrlo pretenciozno ime Hrvatskog zavoda. Hrvatska zemaljska banka d.d. osnovana je 1909. po Živno-

stenskoj banci, kao njena afilijacija, s uplaćenim kapitalom od 2,500.000 kruna, podijeljenim u dionice po 200 kruna.¹ Njezina je zadaća bila unapređivanje financijskih, trgovačkih, industrijskih i poljoprivrednih interesa svojih dioničara i komitenata, pa je i odigrala izvanredno značajnu ulogu u jačanju osječke privrede u razdoblju od 1909. do 1924. godine. Osnivanje ove banke pod imenom Hrvatske zemaljske banke, pokazalo se kao pun pogodak, utoliko što je to vrijeme kada je aneksija Bosne i Hercegovine otvarala velike gospodarske mogućnosti na tom, još uvijek gospodarski nepodijeljenom i neiskorištenom, izvanredno bogatom području.

Povijest ove Banke, koju treba uvrstiti među najveće u Hrvatskoj, doista bi zahtijevala monografsku obradu, kao i uopće osječko bankarstvo. Banka je prolazila u svojoj polustoljetnoj povijesti kroz više faza, koje su našle svoj odraz i u pravilima².

Dionička glavnica Banke je već 31. srpnja 1910. povećane na 5.000.000 kruna, te je emitirano 12.500 novih dionica po 200 kruna, a druga polovica je izdavana sukcesivno kroz duže vrijeme. Iako je u tom vremenu Hrv.slav. zemaljska hipotekarna banka imala uplaćenu glavnicu od 6.000.000 kruna s plasiranjem 4% založnica, osnivanje Hrvatske zemaljske banke d.d. u Osijeku bilo je izvanredno značajno za istočne dijelove Hrvatske i, kako se čini "pod njenim nepsorednim uplivom našli su se gotovo svi novčani zavodi u Osijeku" (MAŽURAN: 1975: 28). To je bila i snažna veza s Austrijom, jer je Živnostenska banka imala svoju podružnicu i u Beču, ali još više s Češkom, čiji kapital je pokazivao izvanrednu snagu u svom širenju prema slavenskom jugu. Od samog početka djelovanja Banke, dionice su bile notirane u budimpeštanskoj burzi i, iako su imale nominalnu vrijednost od 200 kruna, one su se prodavale po 248 kruna, a obavijesti o radu Banke objavljujane su, ne samo u **Narodnim novinama**, već i u **Budapesti Kozlony**, pa se, ustvari, radilo o jednoj jakoj banci, koja je privlačila strani kapital u Osijek i koja je na taj način utjecala na industrijalizaciju Osijeka. Ta je Banka imala obilježje ulaznih vrata za jaki austrijsko-češki kapital, a kroz nju u svojim pravilima imala je i zadaću osnivanja industrijskih poduzeća. Banka je bila privlačna i za vele-

1. Odlukom Osječkog sudbenog stola br. 10794 od 19.VI.1909. (R 1906/37) brisano je trgovačko društvo Sorger i Weismayer i protokolicirana je Hrvatska zemaljska banka. (KERŽE-ŽIVAKOVIĆ, 1995:162).

2. Povijesni arhiv u Zagrebu u zbirci dosijea sudbenog stola br. 29/1912. ima pravila Zemaljske banke od 1909, te pravila Jugoslavenske banke 1926. i pravila iz 1936.

Cunard Line

Najbrži parobrodi svijeta. Izravni putnički, tovarni i expres saobraćaj od **Hamburga i Cherbourga za AMERIKU I CANADU**

4 dimnjaka 5 i pol dana. Vlastite kabine za putnike III. razreda. Putnike prate iskusni činovnici do luke ukrcavanja, te im putem pruže u svakom pogledu dobrovoljno svaku pomoć. Uputstva daje: **Cunard Line** Glavno zastupstvo za Jugoslaviju:

Jugoslavenska Banka d. d. Zagreb
B. cesta 33. Telefon 24 65
Brzojavni naslov: „Cunard“, Zagreb.

Kraljevski Holandski -LLOYD-

Redoviti brzi poštanski brodovi od

Amsterdama i Sherbourg
za
Južnu Ameriku

Rio de Janeiro, Santos, Montevideo i Buenos Aires. Sva potrebna uputstva daje

Kraljevski Holandski Lloyd
Glavno zastupstvo za Jugoslaviju
Jugoslavenska Banka d. d. Zagreb
Zagreb, B. Cesta 33.
Brzojavni naslov: Realloyd, Zagreb
Telefon: broj 24 65.

posjednike koji, kao da već nisu vjerovali u mogućnosti isplativog vođenja veleposjeda zbog učestalih pobuna poljoprivrednih radnika i sve snažnijeg jačanja socijal-demokratskog pokreta na slavonsko-srijemskom i bačkom području, te su rado dio svog kapitala ulagali u tvornice.

U njenu interesnu sferu preuzete su, od ranije, trgovačke tvrtke Weismayer i Sorger, sve velike industrije Osijeka: Šećerana, Ljevaonica, Osječka tvornica koža, Prvo slavonsko d.d. za tvorbu stakla u Osijeku i drugo. Međutim, bilo je velikih poteškoća s Mlinom "Union". On je 9. studenog 1911. izgorio, ali se Banka odlučila na izgradnju novog mlina s najmodernijim mlinским strojevima s kapacitetom od 15 vagona dnevno, a radi osiguranja je izgrađen i mlin u Barczu, na mirnijem području. Međutim, svojim željezničkim pristojbama za brašno mađarska je vlada činila ovoj industrijskoj grani u Hrvatskoj velike poteškoće, pa je samo izvanredna snalažljivost Weismayera, koji je našao tržište u Engleskoj, gdje su vrlo cijenili brašno Mlina "Union", pronašla izlaz iz ovih velikih nevolja. (Hrvatski list, 31.III.1940., str.7).

Posebno je značajno njezino sudjelovanje kod pretvaranja Tvornice žigica Adama pl. Reisnera u dioničko društvo 1909.godine. Ova, već više od dvadeset godina stara tvornica, trebala je novi kapital, pa, iako je vlasnik Adam pl. Reisner zadržao nešto više od polovice dionica, u Ravnateljstvo vijeće su izabrani Amon barun Rukavina i Oskar Weismayer.

Hrvatska zemaljska banka stvorena je češkim kapitalom Živnostenske banke pro Čechi i Moravy, pa je zajedno s Oskarom Weissmayerom i Julijom Sorgerom nadravnatelj bio i Jan Hajek, generalni direktor Živnostenske banke u Beču, a iz praške centrale u Ravnateljstvu je Jan Otto i nešto kasnije Apollo Ružička. U Ravnateljstvu nalazimo i grofa Hinka Khuen Belassia, nuštarskog veleposjednika. Sorger i Weissmayer bili su doista veliki poslovni ljudi. Oko 1912. Julius Sorger bio je direktor Zemaljske banke u Osijeku, ali i član Ravnateljstva Termalnog kupališta u Harkanyu, član Srijemske tvornice konoplje u Osijeku, član uprave Prve slavonske tvornice konoplje u Vladislavcima, član uprave u Osječkoj ljevaonici. U Ravnateljstvu Tvornice konoplje u Vladislavcima bio je i Šandor Sorger.

Oskar Weissmayer bio je aktivan u još više mjesta. Bio je u Ravnateljstvu Zemaljske industrijske banke u Budimpešti, predsjednik Hrvatske zemaljske banke u Osijeku, predsjednik Mlina "Union", predsjednik Srijemske tvornice konoplje,

1. Reklame iseljeničkog zastupstva Jugoslavenske Banke d.d. (Težacke novine, Split, 11, 15.III.1923.)

predsjednik Kupališta u Harkanyu, 1906., predsjednik Prvog slavonskog d.d. za tvorbu stakla u Osijeku, te član u upravi Osiguravajućeg zavoda za Bosnu i Hercegovinu "Herceg Bosni", projectografu "Apolo" u Pečuhu, što je zapravo naziv za kino, član Tvornice šibica "Drava", član Ravnateljstva Prve hrvatske tvornice šećera itd. (COMPASS, 1913:481).

Do osobito jakog poleta dolazi kod Hrvatske zemaljske banke 1912. godine, kada ponovno Hrvatsko-srpska koalicija, potkraj banovanja Nikole Tomaševića, zauzima vodeće pozicije u Hrvatskoj i kada je osnovana, u Zagrebu na Jelačićevom trgu, 26. podružnica ove banke. Ova podružnica odmah otvara i iseljeničku poslovnicu u Baroševoj 1. pružajući jedina izravnu hrvatsko - američku brodarsku vezu Rijeka - New York. (Dom, Zagreb, 46, 5.XII.1914.).

Ovo širenje na čitav sjevernohrvatski prostor bilo je povezano s dozvolom izdavanja 4 1/2 založnica od 1911. godine, koje pravo je imala samo Prva hrvatska štedionica, i Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka. Priliv kapitala u Hrvatsku zemaljsku banku je izvanredno velik. Na to ukazuje ukupna svota bilance krajem 1910., koja je iznosila 7,801.490 kruna, a krajem 1911. već 16,479.983. I čisti dobitak je skočio od 1910., kada iznosi 292.136 kruna, na 1,522.000 kruna krajem 1911. godine (COMPASS, 1913, 1, 306). U svibnju 1912. Hrvatska zemaljska banka d.d. Osijek preuzima Ogulinsku štedionicu, ali je održava samo do Prvog svjetskog rata, videći da se ovdje ne može okrenuti veliki kapital.

Velika kreacija Hrvatske zemaljske banke je 1912. godine podignuta Osječka ljevaonica željeza i strojeva (OLT). U tvornicu je kroz 2000 dionica po 200 kruna bilo uloženo 400.000 kruna i ona je bila izvanredno značajno poduzeće za unapređivanje poljoprivrednog gospodarstva, ali i mehanizaciju obrta i industrije. Tvornica je bila snabdjevena najmodernijim strojevima uvezenima iz Njemačke i iz Amerike, a na čelu Predsjedništva ove tvornice bili su Antun pl. Mihalović, i kao ravnatelj sve do Drugog svjetskog rata ing. Alois Pilpel. U Ravnateljstvu djeluje i Šandor Popović, te Heinrich Khuen Bellasi, veleposjednik iz Nuštra. (Narodne novine, 1912, br. 60; Hrvatski Lloyd, 1912, br. 10; COMPASS, 1913, II, 1176)

U Banci u tom vremenu radi, kao gospodarski ravnatelj, i Slavko Krizman, otac dr. Hinka Krizmana, ministra agrarne reforme prvih godina poslije Prvog svjetskog rata, koji je i umro u Osijeku 4. veljače 1920. kod svoga zeta, tadanjeg vlasnika hotela "Royal" Hinka Sirovatke.

Zanimljivo je, da je Hrvatska zemaljska banka vrlo brzo likvidirala ogulinsku filijalu, ali je zadržala subotičku podružnicu, koju je stekla u srpnju 1912. kroz integriranje s Agrarnom štedionicom d.d. u Subotici.

U tom vremenu Banka pokazuje veliko zanimanje za agrarne poslove, jer je sada već bilo jasno da neki veleposjedi nemaju mogućnosti da opstanu, jer su se njihovim vlasnicima, od strane lokalnog srpskog pučanstva, ali i od strane mađarskog razbuktalog hegemonizma, pričinjavale velike štete. Tako je Banka 1912. preuzela od grofa Ivana Draškovića i parcelaciju i prodaju 36.000 jutara zemlje u Virovitici i Slatini, osnovavši posebni Konzorcij za likvidaciju nekadanjeg Schaumburg-Lippe posjeda kojega se vrijednost cijenila na 30.000.000 kruna.

Poslovanje Banke pokazuje znatan uspon, iako se to ne odražava na dionicama za koje se isplaćuje samo dividenda od 7% vrijednosti dionice, dok jačaju rezerve i investicije. Naime, ukupna svota bilance iznosila je 1911. godine nešto iznad 16 i pol milijuna kruna, a slijedeće godine već 36,482.959 kruna. Ovaj rast slijede i štedni ulošci.

4.

Hrvatska zemaljska banka od 1914. do 1918. godine. Koristeći se velikim povjerenjem svojih suradnika, Zemaljska banka pokazuje osobito širenje tijekom Prvog svjetskog rata, a još više neposredno poslije Prvoga svjetskog rata. Radi se o nekoj vrsti špekulacije kod koje se gotov novac odmah ulaže u nekretnine, kako bi se izbjegao utjecaj inflacije i propadanja vrijednosti. Zbog jake rezerve, položaj ove Banke je siguran i u njenom okrilju nalaze utočište banke i štedionice koje nisu poslovale s takovom vještinom.

U svibnju 1914. ova je Banka preuzela aktive i pasive Hrvatske pučke banke Zagreb, te je tako došla do podružnice u Novom, a uskoro zatim preuzima i podružnicu u Crikvenici, te se, dakle, na taj način približava, tada mađarskoj, Rijeci. Naime, mađarski financijski krugovi nisu dozvoljavali djelovanje novčanih zavoda, ni gospodarskih ustanova s hrvatskom konotacijom u samoj Rijeci, pa su ova djelovala preko novčanih zavoda u Hrvatskom primorju ili preko austrijskog Trsta, kako to pokazuje i slučaj Jadranske banke d.d. Banka je, dakako, preuzela zajedno s Bankom i Lječilište Novi 1917., gdje su rado dolazili Česi, a zatim osniva Konzorcij za kupnju posjeda uz more, povećava kapital u Primorskoj banci i Skladištu Sušak, te time jača sig-

urnost rada ovih važnih poduzeća. Njena težnja da poveže Podunavlje s morem je očita i izražena je u mreži podružnica na tom putu.

Ova aktivnost je još više oživjela u 1916. godini. Tada je u Osijeku osnovan Odsjek za drvo, koji je preuzeo u vlasništvo Pilanu Okučani. Krajem 1918. ovaj Odsjek je već raspolagao s 5.000 jutara pakračke šume, koji su pripadali Slavonskoj eksploataciji drva d.d. u vrijednosti od 6.750.000 kruna. U 1919. izvršena je pretvorba u Narodnu šumsku industriju d.d., u vrijednosti 24.000.000 kruna i s vlastitom pilanom. U njezinu je interesnu sferu ušla i Drvna industrija T. Katnić i sin, te dio pakračkih šuma.

U 1917. godini zapalio se tavan kod Weismayera iz nepoznatog razloga, ali izgleda da požar nije učinio veće štete. (PLEVNIK, 1987:80)

U 1915. stekla je Banka većinu dionica nad osječkim skladištem, pa su i poslovi trgovanja s Bosnom postajali sve veći, ali 1917. i 1918. uslijed suše dolazi na bosansko-hercegovačkim prostorima do velike gladi, pa je trebalo zbrinjavati djecu na području sjeverne Hrvatske, te Bačke i Banata. Banka kontrolira i stanje dioničke glavnice i uopće rada u Osječkoj ljevaonici i Mlinu "Union", jer su obje ove tvornice radile za ratne potrebe austro-ugarske vojske i domobrana, pa im se povećava i dionička glavnica a shodno tome i dividenda.

Od 1914. do 1919. dionička glavnica se povećava četiri puta, pa se, dakako, nikako nije moglo raditi o normalnom poslovanju, jer se dionička glavnica povećava od pet milijuna na 100.000.000 kruna. Na 10.000.000 kruna je porasla 16. travnja 1915., na 20.000.000 kruna 11. studenog 1917., na 50.000.000 kruna 10. prosinca 1918., te na 100.000.000 kruna 28. prosinca 1919. čime se ova Banka svrstava u red vodećih novčanih institucija nove države. Značajno je, stoga, da su i dividende stalno u porastu. Tako u prvoj godini poslovanja dijeli se 6% dividenda, 1910. godine 12. kruna, 1911.-1913. godine 14 kruna, 1914. godine 10 kruna, 1915. 12 kruna, 1916. godine 16 kruna, 1917. i 1918. 18 kruna. (COMPASS, 1920, 3, 19).

5.

Hrvatska zemaljska banka od 1918. do 1920. godine. Stvaranje Države SHS Hrvatska zemaljska banka je dočekala kao oslobođenje od ugarskih stega, ali svojom povezanošću s članovima Hrvatsko-srpske koalicije ona dolazi u red beneficiranih banaka, te su u tome odigrali veliku ulogu Edo Marković i Dušan Plavšić. Banka daje veliki

BROJ 6./1926.

»BANKARSTVO«

STRANA 279./III.

Državama da uspostave pomorsku bazu u zaljevu Fonseca, koji je on bio obilatan građevinar, dovedena u obzornost istoga sigurnost.

Glavni Fonseca zapluskuje 150 kilometara obale, koja najvećim dijelom pripada Hondurasu. On stoji u zaleđu sa Velikim okeanom otvoren od 35 kilometara. Ali, po prirodi, zaleđe ne čini sigurno more, historijski i po zajedničkom obilju obilježila granicirana, on je to u stvari. Nije sigurno je, da zaleđe pomorska baza, koja se ustanovljava na obalama Nizargute, dominira celim zaljevom: ona bi zaposlavlja obiljem ostalih obilježila granicirana i velikim vezama sa Velikim okeanom.

Sigurnost je dakle opravdano strah zbog svoje sigurnosti.

On je se zbog toga želio Sjedinjenim Državama, na koje je isto vreme nad bratu da svoju običnu, i on i prećutno neutralnosti Hondurasove teritorije, ustanovljene u interesu mira u Sjedinjenoj Americi jednom od komisija zavlukašnika u Washington 30. decembra 1907. god. Sjedinjeni su Države htjele da ga razvuku: dakako od toga da dođovi u pitanje, projektovana pomorska baza samo je baze garantovala velikom suverenitetu, neutralnosti Honduras nije nikada bila u pitanju, pošto rekonstruirane zaleđe pomorske baze, ne bi došlo njegovu teritoriju do pomorske sučelja, niti ga poduzimala da se oslobodi svoje neutralnosti u pogledu na njegove sučelje.

Odgovor Nizargute bio je u male pomiranjem dugu: gospodar svojih obala, pošto na njima može i sama usta-

IZ MAPE »BANKARSTVA«

LIČNOSTI SA NAŠEG LOMBARD STREATA

Karikatura sa »Bankarstva«

S. Mironovića (Zagreb)

OSKAR WEISMAYER,

predsednik i jedan od osnivača Jugoslavenske Banke d. d. u Zagrebu, začasni predsednik i dopisni član Trgovačko i Obrtničke Komore u Osijeku, član uprave Zemaljskog Saveza Industrijalaca za Hrvatsku i Slavoniju, obratnik Trgovačko-Obrtničke Komore u Zagrebu, saradnik »Bankarstva« itd.

2. Oskar Weismayer, osnivač Hrvatske zemaljske banke. (karikatura Rusa S.Mironovića radena za časopis Bankarstvo 1926. godine).

zajam Narodnom vijeću, preko 4 1/2 založnica koje je mogla izdavati od 1911. godine. Banka posluje i s državnim bonovima Kraljevstva SHS, i stoga joj država daje sve moguće pogodnosti i veliku slobodu u djelovanju. Odmah po "ujedinjenju" izvanredna Glavna skupština 10. prosinca 1918. je zatražila povećanje dioničke glavnice na 50.000.000 kruna, s time da su stari dioničari za jednu staru dionicu mogli dobiti dvije za 360 kruna, iako je vrijednost tih dviju dionica iznosila 400 kruna. Budući da su sve izdane dionice rasprodane bez poteškoća i u kratkom vremenu, Glavna skupština od 28. prosinca 1919. zaključila je povećanje glavnice na 100.000.000 kruna, s time da su stari dioničari opet uživali izvjesne pogodnosti. Tako su stari dioničari imali u posjedu 75.000 komada dionica, dok je 50.000 komada dionica otkupio jedan novčani sindikat. To je omogućilo povećanje glavnice na 200.000.000 kruna zaključkom Skupštine od 28. svibnja 1920. i izdavanje novih 500.000 dionica, te je odlukom Skupštine od 8. svibnja 1921. zaključeno da se dvije stare dionice zamijene jednom novom koja sada glasi na ime Jugoslavenska banka d.d., a koja ima nominalnu vrijednost od 400 kruna. Isto

tako povoljno kretanje pokazuju i dividende. One su 1918. iznosile 18 kruna, 1919. 24 krune, a 1920. godine 30 kruna, prateći tako rast dioničkog kapitala. Ovaj razvoj je, dakako, spektakularan ali i špekulativan, barem kada se vide brojke, no njihova stvarna vrijednost nije usporediva s iskazanim brojkama. Prava vrijednost bi se mogla iskazati samo preračunavanjem prema cijeni kruha ili druge hrane. Do prave katastrofe došlo je kada je izvršena zamjena krune u dinare u omjeru 4:1. Od 50.000.000 kruna iz 1918. dionička glavnica se povećala do 1921. na 200.000.000 kruna, te se svima činilo da se posluje izvanredno povoljno. U stvari, dionička glavnica se uopće nije povećala, jer je zamjenom krune u dinar dionička glavnica ostala ista, tj. iznosila je 50.000.000 dinara. No poslovanje je bez ikakove sumnje bilo nemirno, provođeno s mnogo rizika, s mnogo uspjeha i mnogo propasti, no u krajnosti ipak prošireno, jer su banke, pa i Hrvatska zemaljska banka, akumulirale sav financijski kapital, akorist od toga je otekla na neku nepoznatu stranu. Trebalo je silno mnogo raditi i stalno osmišljavati nove poteze da se ostane na vrhu, a Židovi koji su vodili ovu Banku su to i pokušavali, nastojeći se prilagoditi, održati, preživjeti.

Banka je krizu novca pokušavala riješiti osnivanjem novih podružnica i brzim ulaganjem kapitala u proizvodnju i, uopće, proširenjem poslovanja na veće područje zadržati Banku u vrhu. To su neprestano spominjali i ljudi pri vlasti kao veliku dobit za privrednike u Hrvatskoj.

U 1918. ona dolazi u posjed dionica varaždinske Narodne banke d.d., pa je nakon integracije pretvara u svoju podružnicu, preuzevši, dakako, i neke investicije u industrij tog područja. Iste godine Banka je osnovala svoju filijalu u Karlovcu i u Vukovaru, kroz preuzimanje Srijemske agrarne štedionice d.d.. U Beogradu osniva podružnicu u ožujku 1919., u Brodu na Savi i Novom Sadu 1921., te tako širi svoje djelovanje na mnogo šire područje nego što je to bilo prije stvaranja jugoslavenske države. Banka iskorištava strah stranih državljana, naročito Mađara, od kojih se traži da se izjasne o vraćanju u Mađarsku, ne dajući im na gradskim izborima u proljeće 1920. niti pravo glasovanja. Oni se progone i na druge načine, a Banka im nudi usluge, preuzimajući njihova poduzeća, pa je tako uzela pod svoju zaštitu, još u jesen 1918. "Jadran", hotelsko i kupališno d.d., na Sušaku, Harkany, termalne vode i kupalište u Baranji, Šumsko gospodarstvo Osijek, "Isis" d.d. u Subotici, subotičku klaonicu "Preluka", organiziravši odmah poslove

izvoza mesa u prostore Njemačke Austrije, bolje reći glasnog Beča. Istovremeno, Banka ubacuje kapital koji joj potajno dolazi s mađarskog područja u hrvatsku privredu. U tim vremenima i prilikama učinjena je jedna od najvećih transakcija ubacivanjem 300.000.000 austrougarskih kruna na područje Hrvatske, gdje su već krune bile i prepečaćene i premarkirane, čime se izazvala inflacija koja je srušila vrijednost krune u korist dinara. Beogradska vlada je to, uz određene protuusluge, dozvoljavala, a možda i podržala, ako ne i inicirala, utoliko više, što se na taj način obezvređivala kruna, a istovremeno stvarale nove vrijednosti zbog jačanja dinara, koje su pomagale sanaciji srpske privrede oštećene ratom. U to vrijeme i započinje razmišljanje o pretvaranju Hrvatske zemaljske banke u Jugoslavensku banku. Niti jedna druga banka nije učinila u Hrvatskoj nešto slično. Narodna banka Hrvatske se preimenovala u Slavensku banku, ali uzeti u Hrvatskoj ovaj ishitreni novi naslov bilo je nešto novo.

Poslije Prvog svjetskog rata Hrvatskoj zemaljskoj banci postaje osječki okvir preuzak i ona među prvima otvara filijalu u Beogradu, zadržavajući i stare filijale u Zagrebu koje vodi Dušan Plavšić, sin tajnika osječke Trgovačko-obrtničke komore, te podružnicu u Brodu, u Crikvenici koju vodi Josip Ljubić, Karlovcima, Subotici koju vodi Vojislav Stanković, Novom Sadu, Osijeku, Varaždinu i Vukovaru. Na njenom čelu je i sada Oscar Weismayer, ali Jakov Sorger djeluje kao vodeći direktor samo do 1921. godine. Kao predsjednika nalazimo dr. Frana Malinskog, a u upravi djeluju Mirko Hermann, Fran Petrić, barun Amon Rukavina, Franjo Sorkovsky, F.K.Schmidt, Josip Spitalsky. Prokuristi su Milan Vanček, Geza Szabo i Karl Bošković, a pravnik dr. Hinko Plachte. Banka pokazuje izvanrednu sposobnost u preuzimanje čitavog niza poduzeća u svoju interesnu sferu, bilo da se preko nje provodi nacionalizacija tih poduzeća, ili se osnivaju posve nova poduzeća. Ugroženost slavonskih i uopće hrvatskih privatnih industrijalaca i privrednika iz vremena prije Prvog svjetskog rata iskorištava vodstvo ove Banke u poslijeratnom razdoblju, obećavajući ugroženima sigurnost i zaštitu.

Zanimljivo je nabrojati poduzeća koja su na bilo koji način bila povezana s Hrvatskom zemaljskom bankom od 1918. do 1920. godine:

1918. godina. Osnovani su ovi zavodi: **Hrvatski zavod za promet nekretninama d.d. Osijek; Isis, d.d. za proizvodnju i promet drogama i kemikalijama, Zagreb; Preluka, promet nekretninama d.d.,**

Sušak; **Export - Import d.d. Zagreb; Jadran, hoteli i kupališta d.d., Sušak; Subotička klaonica d.d. Subotica.** Pretvorba je provedena kod **Osječke tvornice koža d.d. Osijek.** Kapital je povišen kod **Osječke ljevaonice i tvornice strojeva d.d., Srijemske tvornice konoplje d.d., Erdevik-Osijek; Harkany, kupke, te Tvornica konoplje d.d.; Borsod-Heveser drvna industrija d.d.; Domovinska drvna industrija d.d.; Hrvatski štamparski zavod d.d. Zagreb,** a te je godine osnovana i podružnica u Osijeku.

1919. godina. Osnovani su ovi zavodi: **Domovinska tvornica rublja d.d. Zagreb; Obalna plovidba d.d., Crikvenica; Kino-theatar d.d., Karlovac; Granum trgovinsko d.d., Osijek; Sjememar d.d. Osijek.** Pretvorba, odnosno nacionalizacija je obavljena kod **Narodne šumske industrije d.d. Zagreb; Veletrgovine vinom i alkoholom C.A. Pachani i sin, nasljednici d.d. Brod na Savi.** Banka sudjeluje s kapitalom kod osnivanja **Tvornice vagona i drvne industrije M.Počivalnik d.d., Ravna Gora; Zeleni vir, d.d., Skrad, Ljetnikovac, d.d. za izgradnju vila, Crikvenica, Prve kemijske i kozmetičke tvornice d.d., Beograd; Karlovačke industrije gunjeva d.d., Karlovac; Prvog jugoslavenskog transportnog d.d. Schenker i Co., Zagreb; Tvornici svinjama i suhomesnatom robom d.d. Varaždin (već 1920. likvidirana); Jugoslavenske tvornici cipela d.d., Subotica; u Divota, tvornica cipela d.d., Zagreb; Tvornica glinene robe d.d., Crikvenica - Vinodol; D.d. za impregniranje drveta i električna pilana, Karlovac.** Te je godine povišen kapital u poduzećima u njenoj interesnoj sferi: **Osječkom skladištu d.d.; Narodna šumska industrija d.d., Zagreb; Union parni mlin d.d. Osijek; Prva hrvatsko-slavonska šećerna industrija d.d., Osijek; Osječka ljevaonica i tvornica mašina d.d., Osječko prometno skladište d.d.; T.Katnić sinovi d.d., Crikvenica; Osječkoj štedionici, Osijek; Isis d.d., Zagreb; Hrvatski nakladni zavod d.d., Zagreb; Zagrebačka trgovina željezom d.d., Zagreb; Export - Import, Zagreb; Jadran, hotelsko i kupališno d.d., Sušak.** Zajedno sa sindikatom Banka ulazi u poslove povišenja kapitala kod Živnostenske banke u Pragu, kod financiranja izvoza ugljena iz Čehoslovačke, kod izvoza konoplje za Francusku i Dansku itd. Te godine ova osječka Banka poduzima velike zahvate, ali preuzima i poslove blagajničkih uputnica za Kraljevstvo S.H.S., te bonove zajma Kraljevine SHS. Za uzvrat Banka je potvrdila dozvolu za osnivanje Američkog odjela u Zagrebu u Vrhovčevoj ul. 15., koji je bio predstavnik američkih tvrtki i koji se bavio uvozom važnih roba

u Kraljevstvo SHS u velikim količinama.

Zarada ove Banke je ogromna i 1919. je za dividende podijeljeno 6.000.000 kruna, u rezervni fond je stavljeno 500.000 kruna, u mirovinski fond 748.553 kruna, u rezervu za plaćanje poreza 820.000 kruna. Za tantijeme i remuneracije je isplaćeno 620.000 kruna.

6.

Jugoslavenska banka 1920. do 1922. Od promjene imena do preseljenja u Zagreb. Te godine Banka mijenja ime u **Jugoslavenska banka d.d.** i okružnicom od 2. svibnja 1920. obavještava svoje poslovne prijatelje o promjeni svog imena. Do ove promjene došlo je vjerojatno uz obećanje davanja velikih poslova u budućnosti, jer to je vrijeme vrlo velikog pritiska na sve što nema unitaristički prizvuk, pa se govori o troimenom plemenu, ali se ne dozvoljava njegovanje hrvatskog naziva za narod ili gospodarske tvrtke pod hrvatskim nazivom. Hrvatsko ime nalazimo samo kod športskih i prosvjetnih društava, a i to vrlo skromno, jer se ovakova društva nisu mogla nadati financijskoj pomoći od strane pokrajinske vlade. To je i vrijeme kada se u Osijeku osniva Srpska centralna banka d.d., pa se na taj način vjerojatno pokušava dodvoriti beogradskim krugovima i izbjeći pretjerano odmjera vanja ratnog poreza koji se plaćao retroaktivno za sve ratne godine prema bilanci. Zapaža se i da Banka više ne osniva tvornice na osječkom području, već samo pomaže postojeće, dok istovremeno s mnogo kapitala sudjeluje kod osnivanja trgovačkih i industrijskih društava na drugim područjima, uglavnom od Osijeka do Rijeke. Očito joj je sugerirano da ne ulaže više na osječko područje, jer industrija u njemu, navodno zbog blizine granice, neće imati državnu pomoć. Ustvari, uzroci su mnogo raznolikiji i dublji, a odnose se na pokušaje radikala da preuzmu i gospodarsku moć u zemlji adekvatno političkoj. Jugoslavenska banka čini velike kompromise. Banka osniva **Srpsku trgovinu ugljenom d.d.,** Beograd pomažući da se iz pečujskih rudnika ugljena pribavi ugljen za srpske krajeve, gdje su gotovo svi ugljenokopi bili uništeni; Sudjeluje kod nacionalizacije **D.D. za preradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda (tvornica šećera i alkohola),** Usora, Sarajevo; kod **Domovinske predionice pamuka i tkanja d.d.,** Duga Resa; Banka sudjeluje s kapitalom kod osnivanja **"Triglava", osiguravajućeg društva d.d.,** Beograd - Zagreb; Banka sudjeluje kod preuzimanja **Osiguravajućeg zavoda** za Herceg Bosnu (CMPASS, 1920, 2, 49), kod osni-

vanja **Prve jugoslavenske tvornice vagona, strojeva i mostova d.d.**, Brod na Savi; **Jugoslavenske kemijske industrije d.d.**, Brod na Savi. Banka sudjeluje kod pretvorbe **Karlovačke tvornice savijenog namještaja d.d.** Karlovac; **Isisa d.d. za ljekovito bilje**, Veliki Bečkerek; **“Kaštela” tvornice za kemijsko-farmaceutske proizvode d.d.**, Karlovac; Do povišenja kapitala dolazi kod **Prve hrvatsko-slavonske industrije šećera d.d.**, Osijek; **“Uniona”, parnog mlina**, Osijek, **Granuma**, Osijek, **Donjomiholjačkog parnog mlina d.d.**, Donji Mihaljci, **Isisa**, Zagreb, **Prve kemijske tehničke i kozmetičke tvornice d.d.**, Beograd, **D.D. za impregnaciju drveta i električnu pilanu**, Karlovac, **Tvornici vagona i drvene robe M.Počivalnik, d.d.** u Ravnoj Gori; **T. Katnić i sinovi d.d.** (pilana), Crikvenica, **Osječke ljevaonice željeza i tvornice strojeva d.d.**, **Hrvatske trgovine željeza d.d.** Zagreb, **Jugoslavenske tvornice cipela d.d.**, Zagreb, **Divota, tvornice cipela i trgovinu d.d.**, Zagreb, **Domovinske tvornice rublja (DTR)**, Zagreb, **Ljetnikovac, gradnja d.d.**, Crikvenica, **Zeleni vir, d.d.**, Skrad, gdje se zalaganjem Dušana Plavšića osnivala velika hidrocentrala s glavnicom od 2.000.000 kruna. (COMPASS, 1920, 2,291.); **Kino-theatar, d.d.** Karlovac, **Novosadska štedionica**, Novi Sad. Banka te godine preuzima i Novosadsku štedionicu, koju pretvara u svoju podružnicu u vlastitoj luksuznoj kući.

Te je godine od dobitka isplaćeno za dividende 15.000.000 kruna, u rezervni fond je stavljeno 1.550.000 kruna, u mirovinski fond 2.000.000 kruna, a za tantijeme i renumeracije je isplaćeno 1.525.475 kruna. Te godine na računu hipotekarnog kredita nalazi se 11.414.954 kruna, a obim cjelokupnog poslovanja uvećan je od 19 na 63 milijarde kruna.

No, krajem te godine podnosi ostavku na Ravnateljstvo podružnice u Zagrebu Dušan Plavšić, koji ju je vodio od lipnja 1918. pripremajući sve ono što je Hrvatska zemaljska banka prošla od 1918. do 1920. godine, a vođenje Jugoslavenske banke u Zagrebu preuzimaju Adolf Heim, Ernest Ružinski i Edo Marković.³ Marković (Đakovo, 1885.-Beograd, 1939.) je svojevremeno bio učenik osječke

3. Studirao je agronomiju na Halleu, a radio je u poljoprivrednom zadrugarstvu, te se njemu pripisuje prva uredba za provedbu agrarne reforme koju je izradio s Franjom Poljakom. U Hrvatsku zemaljsku banku je ušao 15.listopada 1919., da bi već 1922. postao zamjenik generanog direktora, držeći taj položaj do 1934., kada je postao ravnatelj PRIZAD-a, glavnog jugoslavenskog izvozničkog društva za izvoz zemaljskih proizvoda. Bio je ubijen krajem 1939. i njegova smrt nije razjašnjena. Neki je pripisuju radikalima koji su htjeli spriječiti jačanje trgovačkih veza Jugoslavije s Trećim Reichom što je u tom vremenu Marković zastupao, a drugi misle da uzroke ovog ubojstva treba tražiti u drugim motivima.

Trgovačke akademije, i stvorio, je pristajanjem uz radikale, veliku karijeru. U Ravnateljsko vijeće ulazi 1920. i dr. Nikola Kostrenčić⁴, koji je 1922. naslijedio Julija Sorgera na položaju glavnog ravnatelja, zadržavši to mjesto do 1945. godine.

Banka je na vrhuncu svoje moći 1921., ali ona više nikako nije provincijalna niti samo slavonska banka. Nakon povećanja kapitala ona je ista po dioničkom kapitalu Prvoj hrvatskoj štedionici, starom Novčanom zavodu, osnovanom još 1846., a po visini štednih uloga nalazila se odmah iza nje. Na polju osnivanja novih tvornica ona se uspješno bori s Prvom hrvatskom štedionicom i Hrvatskom eskomptnom bankom. Banka se, preko Dušana Plavšića, upustila u razne krupne poslove izvan slavonskog područja, među kojima treba spomenuti da je Plavšić 7.VI.1921. održao Prvu osnivačku skupštinu dioničkog društva **Zeleni vir**, koji je započeo gradnju velike hidrocentrale u Skradu (Arhiv Hrvatske, Plavšić, kut. 19-93). Među zadnjim osnivačkim akcijama ove Banke u Osijeku je utemeljenje dioničkog društva **Sjemenar**, Osijek 1921. što je značilo da će se preko zadruge za oplemenjivanje i proizvodnju sjemenja **Sjeme** obavljati vrlo značajni zadaci u poljoprivredi Slavonije, čime je pokušano nalaženje zamjene djelovanju veleposjednika koji su se još od osnivanja Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva 1841. brinuli za kvalitetno sjeme i inovacije u poljoprivredi Hrvatske. Istovremeno s ovim velikim investicijama Banci stalno nedostaje gotov novac na blagajni, jer se svaka kruna od, u odnosu na prethodnu godinu utroščenih štednih uloga, odmah ulaže u neku konkretnu, veliku investiciju.

Devizno poslovanje preko Američkog odjeljka u tom je vremenu vrlo povoljno. Banka je svoje veze u Americi iskoristila da ojača svoju njujoršku agenciju na Broadwayu 25. pretvorivši je u “The Bank of Jugoslavia”, usmjeravajući naše iseljenike da se preko ove Banke gospodarski povezuju sa svojom matičnom zemljom. Dakako da je to jačanje osječke Banke u Americi jugoslavenska vlada u Beogradu gledala s velikim nezadovoljstvom, pa se čini da je izvršila pritisak na vodstvo Banke, i da se Jugoslavenska banka, koju je vodio Lothar Berks,

4. Kostrenčić je ušao u Ravnateljsko vijeće neposredno nakon izbora za ustavotvornu skupštinu u studenom 1920. Bio je odlično školovan na njemačkim univerzitetima i vrlo vješt u financijama, što potvrđuje da je djelovao i kao pomoćnik ministra financija u Beogradu i kao profesor Više škole za trgovinu i promet u Zagrebu. On stvarno vodi Jugoslavensku banku od sredine dvadesetih godina do 1945. (Hrvatski list, 88, 10.XI.1920.; Brodske novine, 47, 26.XI.1921.) Bio je brat akademika Kostrenčića.

zatvori već 15. travnja 1921. Zanimljivo je da je ovo zatvaranje izvršeno tiho i bez velikih objašnjenja, a ako se nešto i govorilo, isticala se nestalnost valutnih tečajeva, teškoće oko poštanskih veza između Amerike i Hrvatske i slični razlozi. Ustvari, Poštanski čekovni ured Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca pomalo preuzima poslovanje s isljeničkim doznakama, pretvarajući se tako postupno u Poštansku štedionicu s podružnicama u svakoj državnoj pošti. Međutim, Jugoslavenskoj banci, koja je u Vrhovčevoj ulici 15. u Zagrebu imala svoj Američki odio, ipak nisu oduzeti svi poslovi s Amerikom. Ostavljeno joj je da se bavi iseljavanjem našeg naroda, odnosno organiziranjem evantuelnog povratka naših iseljenika i to preko Kraljevskog Holandskog Lloydja za Južnu Ameriku i Cunard Linija za Sjevernu Ameriku i osobito Kanadu. Jugoslavenska banka je imala za to iseljavanje svoje prostorije u Zagrebu na Baroševoj cesti 33 (današnja Branimirova ulica), dakle u blizini Glavnog zagrebačkog kolodvoza, i očito da je ova agencija odigrala izvjesnu negativnu ulogu u iseljavanju onih koji se nisu mogli pomiriti s velikosrpskom radikalskom vladavinom, koja je nastupila poslije Prvog svjetskog rata.

Promjena imena u Jugoslavensku banku 1920., ukazuje da je Banka u početku možda pomišljala da središte premjesti u Beograd, ali je, videći kako tamo nastaje mnoštvo banaka, koje se međusobno bore za prestiž, odlučila, da joj sjedište bude Zagreb, i da svoju pažnju i interes usmjeri prema Jadranskom moru gdje je ostajalo dosta praznog prostora nakon što su se povukli Mađari i Austrijanci. Odluka vodstva Banke da se središte preseli u Zagreb a ne u Beograd, pokazuje da je nova jugoslavenska država doista imala dva centra. Politički je bio Beograd, ali gospodarski centar nove države bio je, nesumnjivo, Zagreb. Preseljenje banke u Zagreb značilo je istovremeno da se Osijek odriče značaja poslovnog središta, koji je do tada imao, uspješno konkurirajući Zagrebu. Osijek je, očito, u međuratnom razdoblju gubitnik. Za preseljenje u Zagreb odlučnu ulogu je imalo i to što je Zagreb imao Burzu za robu i vrednote i trećina tvornica, čije su dionice kotirale na zagrebačkoj burzi, pripadale su koncernu Jugoslavenske banke d.d. (KOSIER, 1925:78).

Odluka o preseljenju bila je donesena već krajem 1919. godine, možda i zbog ubacivanja 300.000.000 kruna preko ove Banke. Oni osječki privrednici koji su znali što se desilo, žestoko su negodovali, iskazavši ovaj postupak kriminalom prema Hrvatskoj, pa je Hrvatska zajednica tražila u

ožujku 1920. da se povede postupak protiv Hrvatske zemaljske banke, ali su socijalisti i demokrati nastojali omesti ovu akciju. (KOSIER: 1924: 288.; Hrv. list, Osijek, 26, 21.III.1920). S preseljenjem se nije slagao ni Jakov Sorger, pa se zahvalio na službi nadravnatelja, a novi nadravnatelj postaje dr. Nikola Kostrenčić (Zagreb, 15 VI.1889. - Zagreb, 7.VI.1945).

Za Slavoniju, a pogotovo za Osijek nestanak ove Banke s osječkog područja bio je prava katastrofa. Osječka industrija ostala je bez svoga zaštitnika, odnosno kreditora ali i inicijatora. Mnogi, vrlo istaknuti Osječani, smatraju potrebitim da se presele više na zapad. Osijek gubi značajke gospodarskog i kulturnog multinacionalnog centra i sve više postaje mjesto izvanredno živih stranačkih borbi. Jedna od zadnjih inicijativa za osnivanje nove tvornice na slavonskom području, od strane Jugoslavenske banke, bilo je osnivanje Tvornice stakla u Kukujevcima uz pomoć češkog kapitala, no čini se da ovaj plan nikada nije bio ostvaren (Plavšić, kut. 19-90.) Postavljanjem patronata nad tvornicama neke od njih, ne samo da su stagnirale, već su počele i propadati, pa se to desilo i "Union" mlinu, gdje se židovski kapital nije mogao oduprijeti jakom sili vojvođanskih Srba koji su nastupali i politički, potiskujući njemački, mađarski, ali i židovski kapital. Samo se Šećerana u tom vremenu relativnog prosperiteta uspješno održava, jer su potrebe zemlje za šećerom bile velike, a pored toga, Prvo hrvatsko d.d. za industriju šećera bilo je vlasništvo češkog kapitala. Slično je bilo i s Fiedlerovom tkaonicom u Vladislavcima. No, bilo je u čitavom tom preseljenju i nešto pozitivnog, tj. sada je shvaćeno da gospodarsko središte Hrvatske mora biti Zagreb, koji je kroz vjekove zbog svog položaja pokazao najveću otpornost prema svim prestižima, ma s koje strane ona dolazila. Osijek se poslije Prvog svjetskog rata pokazao silno ranjiv. Zatvaranjem Dunava za slobodnu međunarodnu plovidbu do 1921. trgovci Osijeka su ostali bez svojih glavnih snabdjevača robom s austrijskog i njemačkog područja, pa su počeli i materijalno siromašiti, a s druge strane, veze s novostvorenom Čehoslovačkom Republikom odvijale su se samo uz odobrenje ministra trgovine i ministra financija. Plemstvo više nije predstavljalo nikakovu silu ni kao potrošač, ni kao proizvođač. Dakako da je u vremenu kada se smatralo da zemlju treba industrijalizirati, vodeća uloga dana srpskoj inteligenciji, a Židovima su davane službe gdje su stano dolazili u kontakte s radnicima kojima često nije mogla biti osigurana zaštita po pozitivnom radničkom zakon-

odavstvu, zbog siromaštva samih tvornica. To se prvo pokazalo u žestokim sukobima radnika s poslodavcima kod drvne industrije koja je već 1923. zapala u krizu.

Prerastavši, ne samo lokalne već i hrvatske okvire sa svojim težnjama da djeluje i na području Subotice i Srijema, Hrvatska zemaljska banka 1920. mijenja ime u **Jugoslavensku banku d.d.** i povećeva dioničku glavnicu od 50.000.000 na 100.000.000 kruna. Banka sada oglašava i u beogradskim **Službenim novinama**, ali je zanimljivo da ona ne seli u Beograd već u Zagreb. Vrlo je zanimljivo da se Banka odlučuje na ovo preseljenje kada se 1920. u Osijeku osniva podružnica Srpske centralne banke d.d. Dogovor o podjeli moći ili nešto slično? A da je preseljenje bilo iznenadno i neočekivano, pokazuje da je upravo 1921. započelo uređenje nove bankovne zgrade u Aleksandrovoj ulici 25. (za vrijeme socijalizma zgrada Službe društvenog knjigovodstva), pa se useljenje, podružnice 1923. godine, u novu zgradu, obavilo istovremeno s preseljenjem središnjice u Zagreb.

Ustvari, Hrvatska zemaljska banka je promijenivši naziv silno uvećala svoje poslovanje, jer, ne samo da je zadržala povjerenje svih starih ulagača u sposobnost vodstva za prilagođivanje, već je stekla i povjerenje novih kreditora u inozemstvu, osobito Čeha, koji su na čelu s Masarykom, smatrali da je stvaranje jedne južnoslavenske države jedino rješenje za ove burne i nemirne prostore. Oskar Weismayer je i daje zadržao predsjedničku funkciju, a podpredsjednik je Antun Tille, ali se kao članovi Uprave javljaju dr. Bogdan Gavrilović, dr. Ferdinand Gramberg, Mirko Herrmann, dr. Bogdan Marković, Fran Petrić, Dušan Plavšić, Baron Amon Rukavina, Franjo Dragutin Schmidt, Julio Sorger, Josip Špitalsky i nešto kasnije dr. Nikola Kostrenčić. U Nadzornom odboru su Ivan Čefuta, Ivan Frynta, Josip Kugler, ing. Vjekoslav Pilpel, dr. Ivan Sobol, dr. Milovan Zoričić. Među ovim imenima neka nam daju naslutiti kako je došlo do promjene imena. Dr. Bogdan Gavrilović je čovjek blizak beogradskom dvoru. Dr. Bogdan Marković, bio je ministar financija, jedan od najoštrijih radikala u beogradskim vladama. Dušan Plavšić, sin Nikole Atanasijeva Plavšića koji od 1885. bio tajnik osječke Trgovačke obrtničke komore, kao pristaša moderne u mladim danima, je svu budućnost Osijeka i Slavonije gledao u povezivanju s braćom s istoka.

Osječka poslovnica imala je vrlo razgranato poslovanje 1920. i njezin je ravnatelj Geza Szabo. Dragutin Vodička vodi Bankovni odjel, Milan

Vaniček Kreditni odjel, a kao zastupnici direktora djeluju Dragutin Bošković, dr. David Fuhrmann (tajnik), Julije Fischer, Dragutin Jurković, dok su prokuristi Bohumil Paržik i Milivoj Miroslavljević. Zagrebačka podružnica na Jelačićevom trgu 13 (prije 26) (graničila s Strossmayerovom ul. 2) također širi svoje poslovanje. Ovdje su direktori Otto Alexander, Slavko Deutsch, član Društva čovječnosti, dr. Gustav Frank, Edo Marković, Ernst Ružinsky, Karel Toula i Milan Kastl. Kao prokuristi djeluju Milan Borić, Dragutin Friedmann, a tajnik Antun Rainer, Ivan Skot, Matija Valentić, Miroslav Weller i Apolonija Wilhelm. Neka od ovih imena su vrlo poznata s političke i gospodarske scene. Kasnije se lista dvorskih ljudi proširuje, pa nalazimo Bogdana Markovića, koji je bio ministar financija i dr. Nikolu Kostrenčića.

Beogradsku podružnicu je vodio Rudolf Pile sa zamjenicima Milanom Bernardom i Lavoslavom Gallianom, te tajnikom Gjorgjom Utješenovićem, dok su prokuristi bili Ljuba Dudić, Josip Klein i Oskar Klimecky.

No ova Banka ima i brojne filijale pri čemu je zanimljivo da joj je glavni san da se učvrsti na liniji Dunav - Jadransko more i da od toga ne odstupa ni u ovom vremenu. Tako subotičku filijalu vodi Erwin Goedicke i Petar Vojnić-Zelić s prokuristima Samuelom Felschom, Petrom Mikovićem i Isakom Schechterom. Direktor novosadske podružnice, gdje je kupljena luksuzna zgrada, je Gjorgje Stefanović, a zamjenik Vjekoslav Urban. Dalje, nizvodno su na Dunavu Vukovar, gdje je direktor Josip Pilić, a prokuristi Ljudevit Fadljević i Leonhard Baumgartner. Na Dravi su Osijek i Varaždin i varaždinsku filijalu vodili Albert Bluhweiss i Miroslav Barbot. Na Savi je brodska filijala s direktorom Stjepanom Grkovićem, već spomenuta zagrebačka filijala, koja se pretvorila u centralu i ljubljanska, koju vodi Fran Lesjak. Na putu prema moru djelovala je filijala u Karlovcu s Draganom Hrušom, Crikvenica s Josipom Ljubićem i Franjom Paulićem, te Novi s Pavlom Sertićem.

Razvoj i rast gospodarske snage ove Banke može se prikazati statistički, premda bi tu trebalo istražiti sve bilance i materijale radi ispunjavanja određenih praznina.

Tabela 1.

Iz bilance Jugoslavenske banke 1909.-1923.godine
U 000 kruna, od 1921. u 000 din.

Godina	Rč. bilance	Bruto dobitak	Čista dobit
1909.		398	144
1910.		1.060	292
1911.		1.522	612
1912.		1.771	585
1913.		2.626	527
1914.		2.797	342
1915.		2.635	499
1916.		2.697	763
1917.	97.593	4.343	1.615
1918.	177.924	9.031	2.763
1919.	121.628	25.752	2.299
1920.	271.477	64.266	5.381
1921.			6.692
1922.			7.540
1923.			9.560
1932.			- 1.159

Compass, 1920, 3, 29; Jugoslavenski kompas 1919-121, 2, Zagreb 1922, 197., Bankarstvo, 1924, 269.

Tabela 2.

Štedni ulozi, vjerovnici i dužnici (krediti mjen.),
konto korentni krediti
do 1918. u krunama dalje u din.

1909.	1,278	1.851	2.960	1.802
1910.	2.122	2.803	3.606	2.475
1911.	3.558	4.838	3.897	4.943
1912.	5.564	6.356	4.599	7.156
1913.	8.244	9.100	5.781	10.580
1914.	10.328	12.118	4.667	15.348
1915.	14.048	12.437	4.939	17.727
1916.	20.861	14.916	2.944	28.877
1917.	27.136	27.489	2.021	52.744
1918.	49.331	69.102	11.691	105.418
1919.	27.889	63.857	1.160	92.045
1920.	76.671	133.862	12.933	190.844
1921.	113.698	169.050	35.017	231.460
1922.	147.851	233.785	45.584	309.963
1923.	191.036	246.000	54.890	314.802
1930.	477.337	419.719	663.110	182.695
1933.	189.879	208.649	346.110	69.240

Bankarstvo, 1924, 269. i Compassi.

Čime se Banka bavila poslije Prvog svjetskog rata? Svim bankarskim poslovima, osobito štednim

ulozima i ulaganjem skupljenog novca u nove investicije. Na nekretnine je davala založnice i to polovicu vrijednosti. Za šume i vinograde davala je zajmove u visini trećine vrijednosti. Na tvornice, kazališta, rudnike, kamenolome i dobra pod agrarnom reformom nije davala ništa. Ove založnice su mogle služiti kao kaucija kod podizanja zajmova, pa su se time mnogi i poslužili u procesu naglog bujanja hrvatskog gospodarstva poslije Prvog svjetskog rata, koje je omogućilo sanaciju i podizanje novog gospodarstva na srpskim prostorima.

Banka je poslovala i s vlastitim založnicama i ona je u velikoj mjeri nje govala, preko ovih založnica, koje je u Slavonji imala samo ona, hipotekarni posao. Založnica je bilo dvije vrste: onih od 4,5% koje su izdane 1911. i koje su kotirale na bečkoj burzi od 1913., ali i na budimpeštanskoj, praškoj i zagrebačkoj burzi. Postojale su i založnice s 5% s 3% premijom koje su izdane 1912. i koje su se mogle nabaviti na budimpeštanskoj, a od 1920. i na zagrebačkoj burzi. Obje vrste su se trebale amortizirati kroz 45 godina.

Hrvatska zemaljska banka je izvršila već spomenutu transakciju ubacivanja 300.000.000 kruna u zemlju na nezakonit način. U 1919. Zemaljska hipotekarna banka ima rezervu od 98.473.216 kruna i uloške od 111.557.140 kruna.(DEŽELIĆ, 1920:32) Stavka vjerovnika iznosila je 63.857, a stavka kontokorentnih i lombardnih kredita 92.045.000 kruna. Do 1920. upravo su ove stavke nevjerovatno povećane. Stavka vjerovnika povećana je na 133.862.600 dinara, a stavka kontokorentnih i lombardnih kredita na 190.844.300 dinara. Banka je to objašnjavala snažnim gospodarskim životom zemlje koja je bila oslobođena ranijih okova. Ovo se može opravdati na dva načina. Djelomično je to bilo točno, jer doista je mađarsko bankarstvo sputavalo hrvatsko. No, ovako nagli porast spomenutih fondova ne može se objasniti nego iznenadnim prilivom velike količine novca. Osječka centrala je izvršila ovu transakciju, izazvavši time nagli pad vrijednosti krune koje je odjednom bilo previše. Da se ova akcija ne bi previše osjetila, Banka je ojačala svoje poslove na širem južnoslavenskom području Austro-Ugarske Monarhije, a da bi izbjegla eventualne posljedice, preselila je svoje sjedište u Zagreb, gdje je bila nova i u početku poprilično nepoznata banka. No njezina su sredstva ogromna. Ukupna svota bilance iznosila je krajem 1920. 1.085.909.393 kruna, vrijednosni papiri 109.442.986 kruna, devize 9.347.752 kruna, vlastite nekretnine 8.791.590 kruna, mirovinska zaklada 1.250.096 kruna, a čisti

dobitak 21.016.035, pa je po dionici isplaćivala 1920. godine 30 kruna. Zapravo, na dionice se isplaćuje 1918. godine 9%, 1919. godine 12%, 1920. godine 15%, 1921. godine 10 %. No Banka je imala i problema, jer su njena potraživanja kod novčanih zavoda iznosila 646.699.100 kruna.

7.

Jugoslavenska banka od 1923. do 1931. godine. Godine 1922. Banka preseljava svoju centralu u Zagreb i ima svoje prostorije na Jelačićevom trgu 13. Prije preseljenja iz Osijeka na prijedlog Antuna Rotta, Weismayer je proglašen za doživotnog predsjednika osječke Trgovačko-obrtničke komore.

U veljači 1924. je dionički kapital, koji je od 1921. iznosio 50.000.000 dinara, povećan na 100.000.000 dinara. Kod ovog posla opet je pomogla Živnostenska banka, kao najveća novčarska kuća Čehoslovačke Republike, i Jaroslav Preiss pojavljuje se u Ravnateljstvu Jugoslavenske banke kao njen predstavnik.

Iako je Jugoslavenska banka evoluciju izvršila kroz prilagođivanje i preobrazbu, ona je izašla iz ovog reformiranja jaka i uspješna, oslobodivši se svega što ju je moglo sputavati u njenom daljem razvoju. Ona je odbacila sve slabe poslove i tako mnogo ranije od drugih provela neku vrst sanacije, u vremenu kada su joj obilno pritjecali krediti. U 1923. čisti je dobitak Banke iznosio 9.500.000 dinara na dionički kapital od 50.000.000 dinara, a još su se velike dividende mogle dobiti za sudjelovanje u ravnateljstvima tvornica i poduzeća koje su bile u njenoj nadležnosti. U Banci je bila trećina vlastitih kapitala, a njene dividende su 1921. iznosile 10%, 1922. 11%, 1923. godine 12% dionice.

Jugoslavenska banka je preferirala i u novoj državi na poslove od Podunavlja do mora. Od lipnja 1922. ova Banka preuzima subotičku Agrarnu štedionicu koja postaje filijala, a ima i Odjel za poljoprivredne strojeve i opremu. Ona zadržava snažnu filijalu u Osijeku, a ima podružnice i u Beogradu, Ljubljani, te Novom Sadu, ali i

3. Zgrada Weismayer i Sorger u kojoj je bila u početku Hrvatska zemaljska banka u Osijeku.

podružnice i u Vukovaru, Karlovcu, Brodu, Varaždinu, Sušaku, Novome, Crikvenici. Podružnicu u Novom vodi Milutin Mažuranić, a u Novi vrlo rado svraća Dušan Plavšić.

Banka novčanim sredstvima obilno pomaže "Union" mlin, koji u tom vremenu ima dioničku glavnicu od 16.000.000 dinara i čije poslovanje već pokazuje znakove teške krize, jer se i Austrija i Engleska 1924. okreću jeftinijim dobavljačima, te tako mlinovi u Hrvatskoj i u Bačkoj zapadaju u krizu.

Odlukom da joj središte bude Zagreb, Hrvatska zemaljska banka je na neki način odredila i svoju sudbinu. Ona se mora prilagoditi novom prostoru koji joj je stran, i na kojem vladaju ponešto drugačiji odnosi nego u Slavoniji. Plavšić je učinio sve da se donese odluka o preseljenju ove Banke u Zagreb, iskoristivši i svoje veze kao član Saveza novčanih zavoda Hrvatske i Slavonije. Čim je to realizirano, on daje ostavku na svoj položaj, postavši ravnatelj jedne omanje zagrebačke banke koja je ubrzo otišla u stečaj. Plavšić je u međuvremenu postao zamjenik ministra financija Kumanudija, te se odmah okomio na neke zagrebačke banke, optužujući ih za novčane špekulacije. Dr. Nikola Kostrenčić i dr. Edo Marković preuzimaju, uglavnom, vodstvo u zagrebačkoj centrali i oni donose gotovo sve odluke, jer se Weismayer, istrgnut iz svoje sredine, osjećao već i bolesnim i umornim. Centralizacija svih upravnih organa u Beogradu, za čitavu zemlju, donijela je novčarskim zavodima masu problema i otežala poslovanje s doznakama, uputnicama i drugim vrijednosnim papirima, a naponi Beograda da sva kretanja usmjeri prema svom području postojali su sve očitiji. Weismayer je i u Zagrebu bio poštovan, pa je bio član Zemaljskog saveza industrijalaca za Hrvatsku i Slavoniju, obranik Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, suradnik "Bankarstva" i drugo. Osječku podružnicu vodi vrlo solidno Karlo Vodička, dogovarajući se o poslovima s članom Upravnog odbora dr. Milovanom Pinterovićem, te ernestinovačkim veleposjednikom Fridrichom Reinerom i drugima. Većina tih ljudi se prilagođava novim odnosima u državi, priznajući realnost politike, koja baš i nije bila previše moralna, kao što to nije nikada prvih godina nakon rata. Najbolji primjer za to je da je Kostrenčić nakon konferencije u Beogradu 1925. odustao, s još tri zagrebačke banke, od sanacije Hrvatsko - slavonskog gospodarskog društva, te su pustili ovo staro društvo da propadne i da ne bude zamijenjeno ničim sličnim. Dr. Milan Stojadinović, kao ministar financija i dr. Novaković iz Narodne banke tražili su da se Društvo likvidira. (KOLAR: 1992: 280)

Međutim, neki poslovi Jugoslavenske banke su sigurni. Tako i 1928. ona ima veliki broj dionica Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka u Dugoj Resi, koja je zapošljavala oko 2.000 radnika, a čija su vlastita sredstva iznosila 70.000.000 dinara. Duga Resa je imala 35.950 običnih vretena i 1.100 tkalačkih stanova. Pozicije ove tvornice, osnovane 1884. ojačale su 1924. kada je tekstilna industrija u Kraljevini SHS dobila carinsku zaštitu protiv slobodnog uvoza tekstilne robe, a time i jaču poziciju. No Duga Resa nije bila isključivo poduzeće Jugoslavenske banke, već su dionice bile u rukama jedne bečke obitelji, te djelomično u rukama Prve hrvatske štedionice.

Stalan je posao i Prvo hrvatsko-slavonsko d.d. za industriju šećera, koja je 1930. u najvećoj tišini proslavila svoju dvadesetpetu godišnjicu. Obnovljena 1922. godine, ali ne s najmodernijim strojevima, ona je uspješno poslovala samo stoga što je bila jedina šećerana od Osijeka do jugoslavenske granice s Italijom. Smatralo se da je zemlja kod Osijeka nepovoljna za sadnju šećerne repe, premda suvremenost pokazuje da to baš i nije točno. Zahvaljujući odličnom šećeru, osiguranom tržištu, ali i izvozu. ova je šećerana 1927. uvećala svoju dioničku glavnicu od 22.000.000 dinara na 30.800.000 dinara. Ona je imala i vrlo veliku rezervu u iznosu od 67.000.000 dinara, što je jedinstveni slučaj među dioničkim poduzećima u našoj zemlji.

Osječka ljevaonica željeza i tvornica strojeva d.d. Osijek smatrala se solidnim poduzećem, jer se oslanjala na kapital Jugoslavenske i Živnostenske banke. Do 1928. razvoj Ljevaonice bio je normalan. Izrađivali su se manji poljoprivredni strojevi i lijevali prema narudžbi i prema modelima pojedinih dijelova strojeva. Pod zaštitom carinske tarife Ljevaonici je išlo dobro, utoliko što je ona izradila i dio novih mostova na pruzi Novska - Beograd, a izrađivala je i tračnice za uskotračne pruge u Bosni i Srbiji, te za potrebe šumske industrije. Pored toga, njena afilijacija je bila i tvornica "Titan" u Kamniku, koja je izrađivala lijevano posuđe, Tvornica tekstila u Mariboru, te Tvornica peći u Beogradu.

Prva jugoslovenska tvornica vagona, strojeva i mostova d.d. u Brodu na Savi bila je po svojoj strukturi zdravo poduzeće s dioničkom glavnicom od 110.000.000 dinara 1929, ali su oscilacije narudžbi činile rad ovog poduzeća vrlo nesigurnim. Isplate od strane države stizale su neredovito, što je onda izazivalo i velike tenzije s radništvom. Jugoslavenska banka je, stoga, ispustila ovo poduzeće iz svoga kruga interesa prvom prilikom.

Dakako, Paromlinsko d.d. "Union" ne posluje povoljno, kao što ne posluje niti jedan mlin u zemlji poslije 1923. Stabilizacija dinara učinila je izvoz skupim i Austrija se okrenula novim izvorima. Dividenda dioničara se od 1922. do 1926. smanjuje od 30% na 6%, i 1927. dividenda nije uopće plaćana, a 1928. je iznosila 7% Uslijed ovakovog stanja i tečaj dionica "Uniona" je izgubio mnogo na vrijednosti, iako je 1924. provedena rekonstrukcija mlina, tako da se mlin pored brašna mogao baviti i sušenjem kukuruza i izradom tjestenine. Mlin je 1928. prevaloriziran i vrijednost mu je uvećana za osam milijuna, pa je za toliko povećana glavica. No prava vrijednost ovog Mlina se prikrijava, a zbog dobrih veza Jugoslavenske banke i Živnostenske banke s vlastima računalo se da će se Mlin izvući iz krize. Barčanski mlin je, dakako, odmah poslije Prvog svjetskog rata odijeljen od osječkog, i formiran kao posebno dioničarsko društvo, ali je i on propao, iako ga je mađarska vlada pomagala s obilnim subvencijama.

8.

Jugoslavenska banka od 1931. do 1941.

Jugoslavenska banka preživjela je krizu i slom privatnog bankarstva, ali je ipak izašla iz te situacije znatno oslabljena, dijeleći sudbinu ostalog hrvatskog gospodarstva. Ipak, uspjela se održati kao samostalna i jedinstvena banka i nije slijedila sudbinu velikih banaka kakove su bile Slavenska banka u Zagrebu, Centralna banka za trgovinu, obrt i industriju koje su propale još prije velike svjetske krize i nije se, poput stare Hrvatske eskomptne banke, morala stopiti s drugim bankama u Jugoslavenski udruženoj banci, što je morala učiniti i Khuenova Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka. Weismayerova Banka je uspjela ostati svoja i jedinstvena, ali je morala promijeniti i ime i mjesto svoje centrale, i usprkos tome nije izbjegla smanjenje svoje dioničke glavnice i obezvrjeđivanje svojih fondova tijekom krize. Morala je, također, vodeće pozicije prepustiti ljudima koji s njezinim osnivanjem nisu imali nikakove veze, a utjecaj osječkih Židova i uopće Slavonaca u njenom poslovanju jako slabi i posve nestaje nakon smrti Weismayera. Osječku podružnicu vodi i sada Dragutin Vodička, dok je zamjenik ravnatelja Dragutin Jurković, a prokurista Š. D. Schwalm. Kada se pogledaju osobe koje vode ovu Banku poslije 1931., gotovo kao da se radi o nekoj drugoj banci, a ne o banci koju su stvorili osječki Židovi. No kada se malo bolje pogledalo, ipak se je mogao

pronaći kontinuitet. Dr. Ernest Ružinski, rođen je u Sisku 1878., prešao je 1900. na katoličku vjeru i on je jedan od ravnatelja Jugoslavenske banke od 1913., a od 1928. do Drugog svjetskog rata obavlja i sve njezine pravne poslove na unutrašnjem i vanjskom planu vrlo vješto i dobro. Bio je od 1924. član Uprave zagrebačkog Društva čovječnosti. Ružinski često na glavnim godišnjim skupštinama istupa kao strohman, pa 1928. donosi 12.000 dionica banke nepoznatog vlasnika, a 7. ožujka 1936. već 24.000 komada. Tu i tamo i neku tvornicu koja je pripadala interesnoj sferi Jugoslavenske banke vodi neki Židov, kao što je to bio slučaj sa "Kordunom d.d.", ali nakon što je Jugobanka odustala od miješanja u industriju u procesu sanacije i ova se struktura mijenja.

Sve do 1931. poslovanje Jugoslavenske banke se je razvijalo povoljno. Tada počinje zastoj i usprkos svih pokušaja, 1935. Banka se našla na rubu rentabilnosti, isplativši od 31. prosinca 1930. do 31. prosinca 1933. štenih uloga i potraživanja vjerovnicima u iznosu od 498.529.000 dinara.

Oskar Weismayer, srećom, nije doživio propast privatnog bankarstva Hrvatske u jesen 1931. godine, niti slabljenje svoje ustanove koju je stvorio. Umro je u Bad Ischlu 15. srpnja 1931., ali mjesto gdje je potražio liječenje ukazuje da je shvatio da Osijek i Zagreb, kao i uopće Hrvatska pripada srednjoeuropskom području i da je stoljetnim vezama vezana s prostorima Austrije i Mađarske. (Hrvatski list, 194, 18.VII.1931.) On je bio onaj koji je donio odluku da se središte Jugoslavenske banke 1921. preseli u Zagreb, odbijajući alternativu za Beograd. Od 1932. Banka nije objavljivala svoj tečaj, a 1934. su njezine dionice prestale kotirati na bečkoj burzi, dok na zagrebačkoj i praškoj burzi kotiraju vrlo slabo.

U svibnju 1935. izvršena je sanacija ove Banke. Očuvan je elaborat Dušana Plavšića, komesara za sanaciju banaka. Njegovo je mišljenje bilo da banke moraju svoje poslovanje voditi, ne samo tako da donesu najveću dobit svojim dioničarima, već da imaju i općeprivrednu ulogu, tj. da s povjerenim novcima budu čuvari jednog dijela sveukupnog novčanog kapitala u zemlji. Plavšić je porekao državnopravni karakter privatnih banaka i dao im državni značaj, pa je i sanaciju provodio tako da su državne, poglavito Narodna banka d.d. i Državna hipotekarna banka d.d. izašle iz ove sanacije jake, jer su uživale punu pomoć države. Uloga privatnog bankarstva je znatno umanjena i njihovi kapitali su netragom nestali u državnim fondovima, jer su sve privatne banke bile zadužene kod Narodne banke,

koja je nastupila u tom procesu kao kruti vjerovnik, tražeći hitno svoja potraživanja. Plavšić se tu također ponio vrlo kruto, čak i prema Banci koja je od njega stvorila velikog financijskog čovjeka i kojoj je mogao mnogo toga zahvaliti⁵. Plavšić piše piše da je Jugoslavenska banka trgovačka banka s jakim angažmanom u industriji, no da 30% dioničkog kapitala drži Živnostenska banka, te da su te dvije banke osnovale u Budimpešti i posebnu Zemaljsko-industrijsku banku. Opisuje tragičan pokušaj vodstva Banke da je spase. Ukupna svota aktive i pasive je prepolovljena, zatvoreno je sedam filijala, a broj činovnika se smanjio od 420 na 200. Banka je prodala i dionice Tvornice u Dugoj Resi za 8.811.047 dinara, zemlju u Černomercu za 6.010.000 dinara. No sve je uzalud i krajem 1932. ima gubitak od 1.159.521 dinara.

To je bio kraj i Jugobanka je, kao i druge banke u Hrvatskoj, zatražila zaštitu i dobila je 6. siječnja 1933. po Uredbi o moratoriju, dakle na pravoslavnu Novu godinu, čime je bila istaknuta milost vladara, koji i nije morao odobriti ovo rješenje. Plavšić ističe da je Banka i dalje išla nizbrdo, iako je poslovni kapital još krajem 1933. iznosio još uvijek 558.836.133 dinara, ali gotovo ništa nije bilo naplativo. U Jugoslavenskoj banci uloženo je još i 30. travnja 1934. godine 126.359.000 dinara Živnostenske banke, dok Narodna banka iz Beograda ima potraživanje u obliku reeskompta, lombarda ili reporta za 155.959.000 dinara. Zemljišni dugovi iznosili su 48.725.508 dinara, javnopravna tijela su dužna Banci 20.507.839, industrija 233.679.494 dinara, dok je na računu raznih dugovanja bilo čak 255.923.292 dinara. Na računu uložaka našlo se tada štednih uložaka za samo 2.800.000 dinara, a sumnjiva potraživanja iznosila su 79.421.382., dakle isto toliko koliko i rezerva čija vrijednost je 80.000.000 dinara. Unatoč te visoke svote, Jugoslavenska banka, koja se nalazi pod moratorijem, ne može dulje održati obaveze, pa je zamolila odgodu plaćanja. Pomišlja se i na sanaciju. "Zavod je spreman tu sanaciju provesti i sve gornje dubioze otpisati, ako mu se odobri da od jednog dijela potraživanja stvori novu glavnica od 50 do

60.000.000 i novu rezervu od najmanje 70-80.000.000 dinara, tj. od 397.527.000 dinara. Da se 40% tj. 116.000.000 dinara izdvoji", te da se od tog 58.000.000 izdvoji u dionice, a 58.000.000 stavi u rezervu, a dionička glavnica, koja bi tada iznosila samo 15.000.000 dinara, da se povisi kroz izdavanje prvenstvenih dionica u iznosu od 58.000.000 dinara na 75.000.000 dinara. Bilo je u prijedlogu i nekoliko drugih kombinacija. Plavšić je kao povjerenik države za sanaciju banaka u Hrvatskoj prelomio mač nad Jugoslavenskom bankom. On je istaknuo da novčane potrebe Banke u 1934. iznose 37.000.000 dinara, pa bi ona morala mjesečno inkasirati 3-3.500.000 dinara da bi poslovala pozitivno, što nije moguće ostvariti kraj sadašnjeg stanja na tržištu. Stoga Plavšić predlaže da sanaciju provede Živnostenska banka, jer ta banka, zbog znatnih industrijskih ulaganja u našoj zemlji, treba jednu pouzdanu bankarsku vezu. Trebalo bi, međutim, ne samo otpisati, već i osigurati novu akcijsku glavnica i rezerve.

26. lipnja 1934. nadopisano je da je Jugoslavenska banka izgubila u Donjoj Dubravi na poduzeću Ujlaki Hirschler 5.000.000 dinara, na "Una" d.d. Zagreb, 1.500.000 dinara, kod Jadranskog hotelskog i kupališnog društva u likvidaciji 500.000 dinara, Tvornici savijenog pokućstva u likvidaciji milijun dinara, kod Tvornice cipela "Peko", d.d. Tržić, milijun dinara, kod Tvornice konopa i užarije u Odžacima dva milijuna dinara, i t.d., sve do Tvornice šećera u Osijeku i Tvornice šećera Usore, koje povezano s ogromnom krizom šećera u Južnoj Americi, ne mogu poslovati pozitivno. U velikoj krizi se našao i "Kordun", d.d. Karlovac, gdje je ravnatelj Juraj Grosinger uzalud molio zajam, ističući da je i raniji zajam od dva milijuna napuhan kroz 18% kamate. Sveukupno 18.650.500 dinara samo kod poduzeća koja su bila u njenoj interesnoj sferi. Ustvari, već krajem 1933. predviđao se gubitak od 114.421.382 dinara, što je značilo da su izgubljene sve iskazane rezerve i preko dvije trećine dioničke glavnice. Plavšić ističe da Banka ima nekretnina u iznosu od 41.200.000 dinara, ali da su to uglavnom sužbene zgrade, koje nema tko kupiti, iako zgrada u Zagrebu vrijedi deset, a palača u Beogradu 18.000.000 dinara, dok osječka zgrada ima vrijednost od dva, a subotička od milijun dinara. Plavšić predlaže da se brišu dionice Temerinske štedionice u iznosu od 64.225 dinara, te Lanene industrije, Osijek, u iznosu od 601.000 dinara, dok kod "Granuma", trgovačkog društva koje se bavilo kupovanjem žitarica, treba smanjiti dioničku glavnica za 170.480 dinara.

5. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u ostavštini Plavšić nalaze se materijali sanacije najvećih banaka u Hrvatskoj. Plavšić je bio imenovan za sanacionog komesara svih zagrebačkih banaka od strane beogradske vlade i ministra financija, pa je podnio detaljan izvještaj za svaku banku. Ovim su materijalima često pridodani i izvještaji komisija koje su pregledavale poslovanje banaka i utvrđivale da li su bilance istinite. Odluka o sanaciji ili likvidaciji donosila se na Plavšićev prijedlog.

Plavšić predlaže da se odbije odlaganje plaćanja, jer da je i sniženi kapital od 50.000.000 dinara već izgubljen, i misli da se mora prići ili sanaciji ili likvidaciji van stečaja, ali da bi ovo drugo rješenje bilo nepovoljno, jer bi se prodaja vrijednosti morala obavljati u nepovoljnim prilikama. Predlaže, stoga, novo pročišćenje bilance i sanaciju po Uredbi o zaštiti novčanih zavoda i njihovih vjerovnika, tj. da se otpiše rezerve, cijeli ili bar polovica kapitala, da se za stvaranje novog kapitala u dioničkoj glavnici upotrijebe do 40% potraživanja ulagača i vjerovnika, ukoliko isti nisu zaštićeni moratorijem, te uloži iznad 10.000. Ovih 40% se mogu upotrebiti za prvenstvene dionice, koje se moraju amortizirati kroz 20-25 godina. Plavšić kaže da bi Jugoslavenska banka, dakle, trebala sniziti kapital na 25.000.000 dinara i tom kapitalu dodati novi kapital, prvenstveno dionički do 50.000.000 i novu rezervu od po prilici 40.000.000 dinara. Tako bi sanirana Banka imala dionički kapital od 75.000.000 dinara i pričuvu od 60.000.000 dinara i "...ovakovoj podlozi (...) za sanaciju izaći će i Ministar trgovine i industrije u svakom pogledu u susret.". U Plavšićevim materijalima nalazi se i elaborat komisije koja je 10.X.1934. pregledala Jugoslavensku banku u sastavu: Branko Petrović, Ljubomir Gložan i Ljubo Mendić. Petrović je u Ministarstvu trgovine i industrije primio "lično instrukciju" "na koji način ima da se pregled izvrši i to je obavljeno kroz dva mjeseca do kraja 1934. i onda dano na mišljenje Plavšiću, koji je bio povjerenik i osoba povjerenja za Beograd". U izvještaju komisije piše: "Jedno se mora priznati Jugoslavenskoj banci, da je pored Gradske štedionice i Srpske banke od svih zagrebačkih velikih zavoda najdulje izdržala tešku krizu poverenja i najdocnije zatražila zaštitu, a to održanje likvidnosti u tadanje vreme koštalo ju je dosta žrtava i gubitaka na kamatima." Pokušala je reducirati kredite svojih dužnika, pokušavala je povisiti stavke mjenica i na kraju iskazala reeskont od 143.485.781 dinara. Zatečena novom Uredbom, od 23.XI.1934., o sanaciji banaka ona je ipak morala zatražiti zaštitu i dala svoj prijedlog sanacije. No komisija je utvrdila da bilanca još nije dovoljno pročišćena s iznosom od 79.843.210 dinara, te da je treba povećati za 119.843.210 dinara, jer je u vrijeme sastavljanja izvještaja komisije Banka bila potpuno imobilna.

Kako je konačno provedena sanacija? Milijun njenih dionica prenumeriralo je vrijednost od stotinu na svega 40 dinara. 250.000 dionica Živnostenske banke su otpisane, s time da je emitirano 500.000 novih prioriternih dionica koje je preuzela

Živnostenska banka po 40 dinara, pa je dakle Živnostenska banka izvukla ovu Banku od propasti. Bila je to velika sreća jer su s Bankom tako preživjele i osječka Tvornica šećera, i Ljevaonica, i Fiedlerova tkaonica u Vladislavcima, dakle najveće slavenske tvornice za koje je bio zainteresiran češki kapital od samog osnutka. No, mnoge su tvornice i nestale.

Predsjednik Banke nakon sanacije bio je Ferdinand Gramberg, zamjenik predsjednika dr. Bogdan Gavrilović, generalni direktor dr. Nikola Kostrenčić. U savjetu nalazimo dr. Milovana Zoričića, a dr. Vladimir Spevec je direktor u Zagrebu, obavljajući istovremeno u procesu zaštite i ulogu vladinog povjerenika kod Prve hrvatske štedionice. Zanimljivo je, da je Banka nastojala zadržati sedam podružnica koje su još uvijek povezivale Dunav s morem: novosadsku, beogradsku, osječku, ljubljansku, karlovačku, crikveničku i sušašku. Direktor u Ljubljani bio je Josip Ljubić. Beogradsku podružnicu vodi Josip Svoboda, a crikveničku Marijan Vučić (COMPASS, 1935:318). Zagrebačka centrala imala je adresu još uvijek na Jelačićevom trgu 13.

9.

1941.- 1945. godine. Jugoslavenska banka je 1941. ponovno oživjela pod nazivom Hrvatska zemaljska banka, s time da je Dresdenska banka iz Berlina preuzela 53 % dioničkog kapitala. (Povijesni arhiv Zagreb, Zbirka sudskih dosijea 29/1912.) Ovo vezivanje uz jaku njemačku banku dalo je vodstvu u kojem su bili dr. Nikola Kostrenčić i dr. Milovan Zoričić poticaj da ponovno uspostavi vezu s industrijom Hrvatske. No oko 1934. prekinute veze bilo je teško uspostaviti i tu Hrvatska zemaljska banka nije bila uspješna, kao što ni ratne prilike nisu omogućavale bilo kakove akcije ove vrste.

Nikola Kostrenčić ostao je na čelu Jugoslavenske banke do 1945. Pokušaj pretvaranja Jugoslavenske banke u Hrvatsku zemaljsku banku bio je poprilično neuspjao, jer je nestao oslonac čeških banaka, a veći dio kapitala se izvukao iz Banke već 1940., kada se dionički kapital morao autorizirati. Kostrenčić je dočekao i 1945., kada je, bez da je protiv njega ikada podignuta optužnica, proglašen narodnim neprijateljem, kako bi se mogle rodbini konfiscirati kuće u Jurjevskoj 28 i Mesničkoj 27., iako je on već nekoliko dana prije počinio samoubojstvo. Konfiscirane su i slike velike umjetničke vrijednosti, među kojima i Rjepinova "Moliteljica", Kovačevićev "Krajobraz", Kraljevi-

ćevo "Voće," Medovićeve "Moja domovina", Rašićin "Motiv iz primorskog gradića" itd.(Globus, 13.I.1995., str.49 i 50.)

10.

Zaključak. Teško da bismo mogli naći bolji primjer od osječke Hrvatske zemaljske banke kako se izvršila koncentracija privatnog kapitala Hrvatske u Zagrebu, i kako se onda, kroz sanaciju, u vremenu nakon krize, poslovanje Banke toliko reduciralo, da niti kroz priliv svježeg stranog kapitala nije mogla zadržati svoj raniji položaj. Ova je Banka ujedno i primjer kako su Židovi stvorili snažnu osnovicu za industrijski razvoj Osijeka, ali političke prilike nisu bile sklone da podrže i održe ovaj razvoj koji se pod silinom kriza i ratova, ali i uslijed državne politike Beograda, raspao. Žestoki je udar privatna industrijalizacija doživjela kada je vlada oko 1932. zaključila da zemlju treba preusmjeriti na jačanje agrara. Industrija Hrvatske se našla na udaru, mnoge, vrlo lijepe kreacije, su propale, a tvornice su promijenile i vlasnika i strukturu. Od ove velike osječke Banke održalo se do 1945. vrlo malo. Bila je jedna od najvećih, ali joj političke prilike nisu bile sklone i od nje jedva da je ostao po koji trag u tvorničkom sustavu ili urbanizmu Osijeka. Vodstvo Banke učinilo je sve što je bilo u njegovoj ovlasti da Banka ostane među prvima i najvećima, pa je uzela čak i jugoslavensko ime i preselila svoje sjedište u Zagreb, ali ipak ništa nije koristilo. U procesu sanacije Dušan Plavšić ju je reducirao, kao što je to učinio i s ostalim velikim nesrpskim bankama.

POPIS LITERATURE

- COMPASS. Finanzieles Jahrbuch, Wien, 1910....1944.
DEŽELIĆ, Stanko, 1920., Banke i bankarstvo, Zagreb.
JUGOSLAVISCHE BANK A.G. vormals Kroatische Landesbank a.g., Zagreb. Bericht fur das Jahr 1930. Nešto tih izvještaja može se pronaći u sudskim dosijeima koji su vođeni za pojedine podružnice Jugobanke, te u Povijesnom arhivu Osijek, fond Izvještaji banaka.
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M., 1992., Hrv.slav.gospodarsko društvo kao središnja zadruga 1907.-1925., Povijesni prilozi 10, Zagreb, 253-290.
KOSIER, S.Lj., 1924., Narodna banka kr.SHS 1884.-1924., Zagreb
MAŽURAN, Ive,1975., Novčani zavodi u Osijeku 1867-1945. U "20 godina Komunalne banke i štedionice u Osijeku", Osijek
NEČAS, Ctibor, 1993., Podnikani českých bank v cizine 1898.-1918., Brno.
PLEVNIK, Božo, 1987., Stari Osijek.
SEKULIĆ, Živko., 1991., Privreda grada Osijeka 1918.-1941. godine (Ekonomsko-socijalne osnove djelovanja Osijeka kao regionalnog središte u međuratnoj Jugoslaviji). Doktorska disertacija.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata., 1995., Gospodarski razvoj grada Osijeka od hrvatsko-ugarske nagodbe do završetka Prvog svjetskog rata (1868.-1918.). doktorska disertacija.

SUMMARY

WHAT HAPPENED TO THE BIGGEST BANK IN OSIJEK AFTER 1918. CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF CROATIAN COUNTRY BANK HISTORY FROM 1907 TO 1945.

This work describes the activity of not only the greatest bank in Osijek, but in Croatia in the first half of 20th century. Its history is very interesting, and developed through several stages.

Its founders were Jews Oskar Weismayer and Jakob Sorger, who organized the manufacture of tannin in Gunja in the end of the last century, as well as agricultural products processing. They were very efficient in capital gaining through their merchant shop in Osijek, which was actually a bank, situated in Krausz house at the corner of Kapucinska and Hegerova street. Although for some time they functioned as a branch of Khuen's Croatian-Slavonian country mortgage bank, they wanted to found a big bank house, so Weismayer had been acting in that context from 1889 to 1909.

In the meantime Weismayer used not only the capital of Jewish merchants from Osijek, but also of baron Karl Leopold Pfeifer to build a big steam-powered flour-mill "Union" in 1891. With transformation into joint-stock company, this flour-mill gained capital, and became the greatest export mill, which supplied Austria and Czech Republic with high quality flour.

Not being able to link themselves to Hungarian capital and Hungarian bank, because Khuen bank had already done that, Weismayer and Sorger, by arrangement with great "župan" of Virovitica district and later Ban Antun noble Mihanović, after their services to Czechs and Moravians, requesting from them capital for foundation of big factories. Czechs and Moravians gladly went down the Danube to the south, seeing there great economic interest in connections with their South-Slav brothers, and thus Živnostenska banka pro Čechy a Moravy began to invest its capital into founding of several big factories in Osijek, among which were the first Croatian-Slavonian joint-stock company for sugar industry (1905), Machine factory (1907), Osijek tannery, the first Slavonian joint-stock company for glass working.

In 1909. Under Ban Pavle Rauch the circumstances were favorable for Weismayer and Sorger merchant house to become a bank. It was done in 1909 under the name Croatian country bank, joint-stock company Osijek. Till 1912, when it adapted to Croatian-Serbian coalition which was strong, the bank had certain difficulties, among which was a great fire in 1911, which devastated the mill "Union". Understanding that the Mill was his greatest creation, Weismayer had a new mill built, with the insurance money